

הייתכן הסדר סורי-ישראלי בלבנון?

ההבנה בין ישראל לסוריה בדבר הכנסת הכוחות הסוריים ללבנון (קיץ 1976) – מודל אפשרי לעתיד?

סא"ל ראובן אבירן*

בות צבאית סורית, לבין הפלישה הסורית ללבנון נקטה סוריה מדיניות מושכלת שנועדה לנטרל את האיום הישראלי. ניט-רולו של איום זה נעשה באמצעות ארבעה יסודות מרכזיים במדיניות הסורית: א. נקיטת מדיניות פנים-לבנונית מקובלת על ישראל, ב. השגת תמיכה אמריקנית, ג. הכרה דה-פאקטו באינטרס הישראלי בדרום לבנון, ד. הדרגתיות בתהליך המעורבות הצבאית.

נקיטת מדיניות פנים-לבנונית המקובלת על ישראל

המעורבות המדינית הסורית הישירה, לאחר ינואר 1976, נועדה בבירור להפסיק את הלחימה ולשמר את המשטר הלבנוני המסורתי. כפועל יוצא מכך, נוצר הקונפליקט בין סוריה לבין הקואליציה של השמאל והמחבלים אשר חתרה להכריע את המשטר הלבנוני הישן ולהקים על חורבותיו משטר "מתקדם". חאפז כי אסד בנאומו מה-20 ביולי 1976 הדגיש כי לו הייתה סוריה מסכימה להכרעה צבאית של הנוצרים ברוח תביעות השמאל הלב-נוני היה הדבר מביא להתערבות צבאית ישראלית בלבנון. לעומת זאת המדיניות הסורית, וההבנה הסורית-נוצרית שהייתה פועל יוצא ממנה, הקשו על ישראל להתנגד למעורבות הסורית הצבאית בלב-נון, שזכתה לכרית הנוצרים, ושנתפסה — גם ע"י ישראל — כמכוונת לסייע למחנה הנוצרים אשר באותה עת עמד בפני סכנה לעצם קיומו.

השגת התמיכה האמריקנית לסוריה היה ברור כי השגת התמיכה המערבית, ובעיקר זו של ארה"ב, תסייע למדיניות הסורית בלבנון, תכבול את ידי ישראל ותהווה בלם לכל התערבות אפשרית מצידה בלבנון. ארה"ב מצידה, בהעדר נכונות להתערבות אפשרית ישירה במלחמת האזרחים בלבנון כדוגמת התערבותה ב-1958, ראתה את סוריה כגורם המפתח בלבנון, העריכה את מדי-

ובניגוד לדעתו של חאפז אסד, נאלץ לסגת משם לאחר מספר ימים בין השאר בשל תגובתה הנמרצת של ישראל אשר תגברה את כוחותיה ברמת הגולן ואיימה לצאת לפעולה צבאית נגד סוריה, בגיבוי אמריקני. הכישלון הסורי בירדן זירז את מאבק הכוחות הפנימי בצמרת הסורית והכשיר את הקרקע לעלייתו של חאפז אסד לשלטון, בנובמבר 1970.

אולם לא רק ניסיונו האישי של חאפז אסד השפיע על שיקוליה של סוריה. למשטר הסורי ולנשיאו הפרגמטי הייתה ראייה מפוכחת לגבי החולשה האסטרטגית הסורית למול ישראל בעיקר לאחר הנתק שחל בין סוריה למצרים בעקבות הסדר הביניים בסניי¹ (ספטמבר 1975) חולשה זאת חייבה את הסורים לגלות זהירות יתרה למול ישראל על מנת שלא לספק לה עילה לפתוח בעימות צבאי. בעיתוי ובנסיבות שאינם נוחים לסוריה. סיכוני ההסתבכות עם ישראל הומחשו לסורים היטב בינואר 1976 כאשר שר החוץ הסורי הצהיר כי סוריה לא תהסס לספח את לבנון במקרה של חלוקה². תגובתו של שמעון פרס, שר הביטחון דאז, הייתה כי: "כל התערבות סורית בלבנון, בלי להתחשב במניעה, לא תוכל להשאיר את ישראל אדישה והיא תחייב אותה לשקול צעדיה"³. משהכניסה סוריה בעקבות מתקפת הנוצרים על מחנות הפליטים שני גדודי צבא שחרור פלסטיני (צש"פ) לטריפולי שבצפון ולעיררה וחלה שבקאע על-מנת לסייע לפלסטינים ולשמאל הצהיר שמעון פרס כי "אם כוחות סוריים ייכנסו ללבנון, נאחז באמצעי ההגנה הדרושים"⁴. הצהרות ישראליות אלה לא הותירו מקום לספק כי ישראל תראה בכניסת כוחות סוריים ללב-נון איום על ביטחונה ופגיעה באינטרסים שלה, וכי על סוריה להביא בחשבון תגובה צבאית ישראלית במקרה כזה. בארבעה החודשים שחלפו בין ההסלמה במלחמת האזרחים הלבנונית וההתנגדות הישראלית המוצהרת למעור-

מלחמת "שלום הגליל" העלתה על הפרק את שאלת הנוכחות של הכוחות הסוריים בלבנון, שש שנים לאחר כניסתם של אלה ללבנון בעקיבות הידברות עקיפה בין ישראל לסוריה בתיווכה של ארה"ב. ישראל, אשר בקיץ 1976 גילתה הבנה לכניסת הכוחות הסוריים ללב-נון תובעת עתה במפגיע את הוצאתם, ואילו ארה"ב, אשר תיווכה בין ישראל לסוריה בעניין כניסת הכוחות הסוריים, מהווה עתה גורם מפתח במו"מ להוצאת הכוחות הזרים מלבנון וביניהם אף הצבא הסורי, עתה, כאשר תשומת הלב מתמקדת במשא ומתן להוצאת הכוחות הזרים מלבנון ראוי לבחון, במבט לאחור, את ההבנה שהושגה בקיץ 1976 בין ישראל לסוריה, את יסודותיה, את מאפייניה ואת תוצאותיה ומידת הרלבנטיות שלה לסי-טואציה הנוכחית.

הפלישה הסורית ללבנון ביוני 1976 הייתה שיאו של תהליך הגברת מעורבותה המדינית והצבאית של סוריה במלחמת האזרחים בלבנון.¹ כל עוד הייתה מעורבת זאת כשליה הראשונית והתבטאה בלחימה עקיפה ובעלת צביון של תיווך מדיני בין הצדדים הניצים לא היה על הסורים להתחשב יתר על המידה באילוף הישראלי. אולם מאז ינואר 1976, כאשר סוריה החלה להתערב ישירות במלחמת האזרחים בלבנון, כולל מעורבות צבאית, הפך האילוף הישראלי לגורם המפתח במערכת השיקולים של הצמרת הסורית. לנשיא סוריה, חאפז אסד, היו לקחים ברורים בכל הנוגע לצורך להתחשב בעמדת ישראל עוד מאז היותו שר ההגנה בספטמבר 1970, בעת פלישת הנפל של הצבא הסורי לירדן. הכוח הסורי אשר שוגר אז לירדן בהשראת צלאח ג'דיד וההנהגה האזרחית של מפלגת הבעת'

* מוסמך האוניברסיטה בנושא המזרח התיכון.

זאת — אשר הלכה והחריפה לקראת אביב 1976 ככל שהורע מצב המחנה הנוצרי — היה לדברי יצחק רבין "לעזור להם (לנוצרים) לעזור לעצמם"⁶ היינו, לאפשר להם להסתייע בצבא הסורי להגנתם. בצד שיקול זה השפיעו על העמדה הישראלית גם מספר שיקולים נוספים שאותם העלה יצחק רבין בראיון למחבר: גישתה האוהדת של ארה"ב למדיניות הסורית בלבנון; הסכמתה של סוריה ל"קו האדום"; והערכה ישראלית כי הסתבכותה של סוריה במשבר לבנון עשויה לסלק מכשול רציני לתהליך המדיני שישראל רצתה ליצור עם מצרים. ישראל, על רקע זה התקשתה אפוא למנוע את המעורבות הצבאית הסורית בלבנון, ולפיכך, בליט ברירה היא חיפשה דרכים לאתר אותה מבחינת סוגי הכוח, גודלו, אזור ההשפעה ואם אפשר גם משך הזמן בו ישהו הכוחות הסוריים בלבנון.

עניין ישראלי זה בצירוף האינטרס הסורי להכשיר את הקרקע לפלישה ללבנון הביאו להידברות עקיפה בין שני הצדדים בתיווך אמריקני. ככל הנראה הניבה הידברות זאת הבנה בלתי כתובה בין סוריה לישראל, לפיה הצבא הסורי ייכנס ללבנון בתחילת יוני 1976 ללא התנגדות של ישראל ושל ארה"ב. חאפז אסד יכול היה גם באמצע יוני לדלל את כוחותיו ברמת הגולן ולהותיר את דמשק ללא הגנה של ממש על מנת לתגבר את הגבול הסורי-עיראקי בעקבות העברת כוחות עיראקיים ניכרים (כשלוש דיביזיות) לקרבת הגבול הסורי.

1977-1978 — ההבנה במבחן

המציאות

בניגוד להנחות ולהערכות סוריות וישראליות רבות שהתבררו בשנים שלאחר הפלישה ללבנון הוכחה ההבנה הבלתי כתובה כאיתנה וכבעלת חיות. בשנים 1977-1978 הוצבו, פעמיים, סימני שאלה מול הבנה זאת ובשתי הפעמים

צילום נדיר של טולי SA-6 בבקעא באביב 1981 (Soldat und Technik) — יולי 1981

במהלך מלחמת האזרחים לא נעשתה במהלך ספקטקולרי חד פעמי (כמו מעורבותה בירדן, בספטמבר 1970) אלא בתהליך מתמשך, כאשר מדי פעם נקבע תקדים נוסף להכנסת כוחות צבא סוריים, או בחסות סורית, ללבנון: הכנסת גדודי צש"פ ללבנון והוצאתם משם (ספטמבר 1975), הכנסת שני גדודי צש"פ (ינואר 1976), הכנסת כוחות קומנדו מוסווים למוקדי הלחימה בלבנון (מרס 1976), העברת חטיבה משורינת סורית לקרבת הגבול הלבנוני (אפריל 1976) ולבסוף הכנסת דיביזייה משורינת ללבנון (יוני 1976). הדרגתיות זאת "הרגילה" את ישראל ואת ארה"ב לנוכחות הצבאית הסורית והייתה לה כנראה השפעה פסיכר-לוגית מרסנת על מקבלי ההחלטות בישראל ועל דעת הקהל הישראלית.

לישראל, הציבה המעורבות הסורית במלחמת האזרחים בלבנון פרובלמטיקה לא קלה: מחד גיסא התנגדה ישראל, עקרונית, להשתלטות סורית על לבנון ול-צירת-תקדים של נוכחות צבאית סורית בארץ זו. מאידך גיסא, נתפסה המעורבות הסורית כמכוונת נגד הפלסטינים וכמ-שרתת את המחנה הנוצרי בעוד שלישראל — אשר לא הייתה מוכנה להיגרר למעורבות צבאית ישירה להגנת הנוצרים — לא הייתה אלטרנטיבה אחרת להציע למחנה הנוצרי. המוצא הישראלי מפרובלמטיקה

יותה הלבנונית כ"קונסטרוקטיבית" מיסודה, וסברה שתמיכה במדיניות זאת עשויה לשרת את האינטרסים שלה בלב-נון. אולם מעבר לכך, ארה"ב ראתה בסוריה צד פוטנציאלי להסדר שלום כולל במזרח-ת וקיוותה כי תמיכה במדיניות הסורית בלבנון תניב בעתיד תמיכה סורית בדמות השתלבות מחודשת במשא ומתן המדיני בשאלת הסכסוך הישראלי-ערבי ואולי גם צמצום של ההשפעה הסובייטית בסוריה.

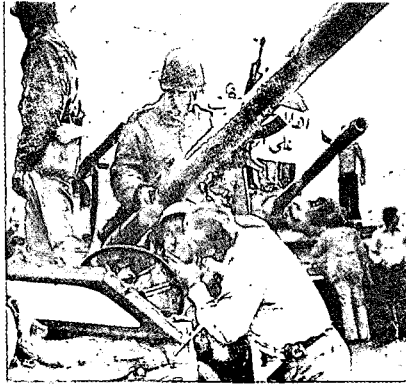
הכרה דה-פאקטו באינטרס הישראלי בדרום לבנון

במהלך ההידברות העקיפה שנוצרה בין סוריה לישראל הושגה הסכמה סורית ל"קו אדום" שהתוותה ישראל (קו צידון-חונה-ג'זין) אשר מדרום לו נאסרה כניסת כוחות צבא סוריים. כותב יצחק רבין, מי שהיה אז ראש ממשלת ישראל, בספרו "פנקס שירות": "סוריה חששה מפני הסתבכות צבאית עם ישראל בעוד היא שרויה במלחמה בלבנון ויחסיה עם מצרים מעורערים. בתנאים אלה ראתה סוריה הכרח לתאם מהלכים עם ארה"ב, כדי שמהלכיה הצבאיים בלבנון לא יעוררו את חמתה של ישראל. לסורים לא יכול להיות ספק, כי אזור דרום לבנון הוא שטח אסור, שהחדירה אליו תאלץ את ישראל להתערב בלבנון... הקו האדום שורטט על מפה והוא נמשך מדרום לצידון — בקו ישר מערבה... הסורים והאמריקנים ידעו את תחומי המותר והאסור"⁵... משמעות ההכרה בקו האדום הייתה חלוקה דה פאקטו של שטחי ההשפעה בלבנון: סוריה, למעשה, הכירה באינטרס הביטחוני הישראלי בדרום לבנון, וע"כ יצרה לעצמה חופש פעולה ואזור השפעה מצפון ל"קו האדום".

ההדרגתיות בתהליך המעורבות הצבאית

מעורבותה הצבאית של סוריה בלבנון

תושבי ביירות מקבלים בברכה את הכוח הסורי
בנובמבר 1976

נתקלה מלאכת התיווך האמריקנית שקדמה לפלישה הסורית בקשיים משמעותיים והניבה הכנה בלתי כתובה בין ישראל לסוריה.

האם ניתן להשיג הכנה מעין זאת, בתי-ווכה של ארה"ב והפעם להוצאת הכוחות הסוריים (והישראליים) מלבנון? דומה שהסיטואציה הנוכחית מסוכנת הרבה יותר מזו שקדמה לפלישה הסורית, וקיימים גורמים רבים המקשים על הכנה שכזאת. ישראל חותרת להכטיח את הישגיה ממלחמת "שלום הגליל", והוצאת הכוחות הסוריים מלבנון מוגדרת כאחד היעדים המרכזיים של המדיניות הישראלית. הסורים השקיעו במשך שש שנים את מלוא משאביהם ותשומת ליבם בזירה הלבנונית ולא בנקל ייאותרו לעזבה ולוותר על האינטרסים בלבנון. דומה כי גורם ההרתעה הישראלי, אשר ב-1976 שיחק תפקיד מרכזי, נשחק קמעא דווקא לאחר שהופעל הכוח הצבאי הישראלי בזירה הלבנונית; התביעה הישראלית להוצאת המחבלים מוסיפה גם היא ממד מספיק ומקשה על מציאת הסדר בין ישראל לסוריה.

אולם בצד כל אלה, ולמרות הנסיבות השונות, ניתן ללמוד שני לקחים מרכזיים מהעבר, הישימים גם להווה: האחד — רק קיומו של משא ומתן מתוך עמדת כוח ישראלית, ותוך חיזוק גורם ההרתעה הישראלי, יניע את הסורים לגלות התחשבות בתביעות הישראליות. והשני — רק הכרה הדדית, ישראלית-סורית, באינטרסים ההדדיים של השתיים — של ישראל ב"דרום" ושל סוריה ב"צפון" — עשויה להוות בסיס למשא ומתן תכליתי ולהסכם בר קיימא כשאלה הלבנונית. ללא שני תנאים אלה יקשה על ארה"ב להביא את ישראל ואת סוריה להכנה חדשה וגם אם תושג הכנה שכזאת היא תהיה רופפת וקצרת ימים.

הערות

1. ראה, ראובן אבירן, "מלחמת שלום הגליל": פרשת דרכים למעורבות הסורית במשבר הלבנוני", מערכות 284, עמ' 2.
2. ראיון ח'דאם לאל-ראי אל-יעאם הכווית, 7 בינואר, 1976.
3. מעריב, 8 בינואר, 1976.
4. מעריב, 21 בינואר, 1976.
5. יצחק רבין, פנקס שירות (ת"א, 1979) עמ' 503.
6. יצחק רבין, שם, עמ' 503.
7. ראה סקירת מכון שילוח, מאת ראובן אבירן, "סוריה והמחנה הנוצרי בלבנון 1975-1978", משיתוף פעולה לעימות אלים".
8. מעריב, 7 ביולי, 1978.
9. שם, ראה גם מעריב, 9 ביולי, 1978.
10. ראה, רס"ן ישי קורדובה, "משבר טילים למלחמה", מערכות 285, עמ' 25.

שמנע ניסיון הכרעה סורי במאבק נגד הנוצרים וסייע להסכם הפשרה בין השניים בבית אל-דין (15-17 באוקטובר 1978).

באביב 1981 השתנו לחלוטין כללי המשחק בין ישראל לסוריה בזירה הלבנונית, וישראל שוב לא הייתה מוכנה לאפשר לסורים חופש פעולה רב יחסית באזור השפעתם מצפון ל"קו האדום" ובניגוד למדיניותה בקיץ 1978 התערבה ישירות בעימות שבין סוריה למיליציות הנוצריות. ב-28 באפריל הופלו מסוקים סוריים ע"י חיל האוויר הישראלי ובעקבות זאת הכניסו הסורים, לראשונה, טילי קרקע אוויר לרקע הלבנוני. ההכנה הישראלית סורית התערעה לחלוטין והדבר היווה צעד חשוב בדרך למלחמת "שלום הגליל".¹⁰

מסקנות ולקחים

מדוע השכילו שתי היריבות המושבעות, ישראל וסוריה, שמשורת ארוכה של עוינות ואיבה עזה מפרידה ביניהן להגיע להכנה בשאלה הלבנונית? מדוע התקיימה ההכנה ביניהן פרק זמן ארוך יחסית של חמש שנים בזירה הלבנונית הסוערת? דומה כי הסיבה העיקרית לכך נעוצה במודעות של שני הצדדים למגבלות כוחם, ובנכונותם, כפועל יוצא מכך, להגדרת לעצמם יעדים ריאליים בלבנון ולגלות התחשבות באינטרסים של הצד השני. כוחה הצבאי של ישראל, גם ללא שהופעל הלכה למעשה, והזיכרונות המרים מספטמבר 1970 — היו אילוץ רב עצמה על מהלכיה הצבאיים של סוריה בלבנון והניעו את אסד לגלות התחשבות באינטרסים של ישראל בדרום לבנון. בו זמנית היקשו מדיניותה המושכלת של סוריה בלבנון וההכנה שגילתה ארה"ב כלפי מדיניות זאת על התנגדותה של ישראל לפלישה הסורית ללבנון וחייבו אותה להתחשב באינטרסים הסוריים שמצפון ל"קו האדום". בנסיבות אלה לא

גילה כל אחד משני הצדדים התחשבות באינטרסים של הצד האחר ורצון למנוע הסתבכות צבאית ביניהם.

סימן השאלה הראשון, הועמד בינואר 1977. הסורים, במגמה לכפות שליטתם על המחבלים בדרום לבנון, ביצעו מהלך גישוש שנועד לבחון את מידת נכונותה של ישראל לעמוד מאחורי "קו האדום". בסביבות ה-25 בינואר הורידו הסורים גדוד לעבר העיירה נבטייה ששימשה מרכז חשוב למחבלים ולשמאל. הסורים קיוו כי היקפו הקטן של הכוח, הצנעת הפרשה מכלי התקשורת ובחירת עיתוי ההורדה לתקופה של חילופי ממשל בארה"ב — כל אלה יניעו את ישראל להשלים עם העובדות החדשות שתיווצרנה ויקשו עליה להגיב בתקיפות על המהלך הסורי. המהלך הסורי העמיד את ישראל בפני פרובלמטיקה קשה, שהתמצתה בשאלה מה עדיף: נוכחות המחבלים בדרום לבנון או נוכחות הצבא הסורי העשוי אולי לרסן את המחבלים אך להוות סיכון ביטחוני לישראל כעצם נוכחותו ליד גבולה. הערכתו של ראש ממשלת ישראל יצחק רבין הייתה כי הסיכון שיצור התקדים של הנוכחות הסורית בדרום לבנון גדול מהיתרונות שבכך ולפיכך העבירה ישראל לסוריה — באמצעות ארה"ב — תביעה אולטימטיבית לסלק כוחותיה מנבטייה. הסורים, אשר לא היו מעוניינים בהסתבכות צבאית עם ישראל, הוציאו את כוחותיהם מנבטייה (15 בפברואר) והשיבו לכנו את הסטאטוס קוו שנוצר באזור בתום מלחמת האזרחים. מאז ועד למלחמת "שלום הגליל" שוב לא ניסו הסורים להוריד כוחותיהם דרומה ל"קו האדום".

סימן השאלה השני הוצב אל מול ההכנה בין ישראל לסוריה ביולי 1978, בשיאו של העימות האלים בין סוריה למחנה הנוצרי.⁷ ישראל, על אף רעיונות הנוצרים לגרור אותה למערכה נגד סוריה על-מנת לשחרר באמצעותה את לבנון, גילתה איפוק וריסון ולא התערבה ישירות בעימות הסורי-נוצרי. אולם משנוצר סיכון כי הצבא הסורי יפעיל את מלוא כוחו להכנעת המיליציות הנוצריות ערכו מטוסי "כפיר" ישראלים ב-6 ביולי מטס מעל שמי ביירות. צה"ל נקט שורה של "צעדי הרתעה" לאורך חזית רמת הגולן,⁸ אישים ישראלים יצאו בהצהרות מאיימות וככל הנראה הועברה גם אזהרה ישראלית לסוריה באמצעות ארה"ב.⁹ ל"איתותים" ישראלים אלה הייתה השפעה ממתנת מידית על הסורים, אשר חדלו מהפגזותיהם על רבעי הנוצרים והם גם היו הגורם